

ÇEŞMELİ MİNARELER

Dr. Öğr. Üyesi N. Çiçek AKÇIL HARMANKAYA*

Öz

Şekillerini kutsal bir amaca ya da haberleşmeye dayalı olarak yaptırılmış kulelerden aldığı düşünülen minareler, farklı şekil, boyut, malzeme ve süsleme unsurlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Yerleşim yerlerine göre şadırvan çeşmeler, sütun çeşmeler, meydan ve iskele çeşmeleri, duvar/cephe çeşmeleri şeklinde gruplara ayrılmaktadır. Ayrıca üstünde minare şerefesi olan çeşmelerde bulunmaktadır.

Yapılan çalışmalarda, minarelerin, konum, şekil, boyut, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından incelendiği ancak çeşme ve sebil gibi başka bir yapı ile birlikte tasarlanmaları ve çift fonksiyon özellikleri üzerinde çok az durulduğu görülmektedir. Bu çalışmada, minare ve çeşme olmak üzere iki farklı fonksiyonun tek bir yapıda birleştiği çeşmeli minareleri tanıtmak ve bu tip su yapılarını içinde barındıran minare örneklerini kısaca incelemek hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Mimarisi, Cami, Sebil, Çeşme, Minare.

Minarets with Fountain

Abstract

The minarets, which are thought to have taken their shape from towers built on a sacred purpose or communication purpose, come up with very different shape, size, material and ornamentation elements. The fountains were divided into groups according to settlements, such as columned fountains, square and pier fountains, wall/facade fountains. There are also fountains with minaret balconies.

In the studies, it is seen that the minarets are examined in terms of their position, shape, size, material and ornamentation characteristics; however the designs that consist of another structure such as fountain and sebil, and the features of dual function are less emphasized. In this study, it is aimed to introduce the minarets with fountain, which two different functions such as minaret and fountain come together in a single structure, and briefly examine the minarets which contain these types of water structures.

Keywords: Ottoman Architecture, Mosque, Sebil, Fountain, Minaret.

*İstanbul Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
nesrin.akcilharmankaya@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-3077-5144

Giriş

İslâm mimarisinde ibadet yapısı olan camilerin en önemli öğelerinden biri olan minarelerin, şekillerini kutsal bir amaca ya da haberleşmeye dayalı olarak yaptırılmış kulelerden aldığı düşünülmektedir. Bu yapılar, İslâm coğrafyasında çok farklı şekil, boyut, malzeme ve süsleme unsurlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Namaz vakitlerini halka duyurmak için inşa edilen minareler ilk dönemlerinde cami yakınlarında yaptırılmış, merdivenli yüksek duvar veya kulelerden ibaret idiler. Zamanla cami bünyelerine katılarak ezan okuma dışında ölüm, cenaze ve çeşitli duyuruları halka iletmek amacı ile de kullanılmışlardır (Ayverdi, 1985, 60-75; Diez, 1979, 323-329; Esin, 1976, 205-214; Esin, 1978/9, 104-147; Eyice, 1979, 329-335; Gündüz, 2005, 98-101; Uysal, 1990, 505-533; Uysal, 1999, 149-160; Ülgen, 1999, 318-329; Ülgen, 1995, 495-508; Ülgen, 1996).

Osmanlı döneminde çeşmeler yerleşim yerlerine göre; şadırvan çeşmeler, sütun çeşmeler, meydan ve iskele çeşmeleri, duvar/cephe çeşmeleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yapıldıkları yer, çevrelerinin zemin kotu altında olduğu için çukurda kalan çukur çeşmeler ise aslında duvar çeşmelerinin bir çeşididir. İki veya üç cepheli çeşmelere de çatal çeşme denilmekte olup bunlar da duvar veya meydan çeşmelerinin bir çeşidini teşkil eder. Çok nadir olmakla birlikte bir de üstünde minare şerefesi olan çeşmelerde bulunmaktadır.

Çeşme, sebil ve şadırvan gibi su yapıları inşası, inanç kaynakları tarafından daima övülüp teşvik edilmiştir. İslâmiyet suya büyük önem vermiş ve insanlara su sağlamanın sevabı çok olan hayır işlerinden biri olduğunu kabul etmiştir. Hz. Muhammed'in (SAV), "Sadakanın en faziletlisi su teminidir" dediği bilinmektedir (Eyice, 1993, 277-287; Canan, 2000, 231-244). Bu sebeple sebil ve çeşme inşası ve çeşme vakfı önemli bir hayır sayılmıştır (Eyice, 1993, 277-287; Önge, 1997a, 199-214; Önge, 1997b, 11-19). Yapılan araştırmada camilerin vazgeçilmez elemanlarından biri olan minarelerin konum, şekil, boyut, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından incelendiği ancak çeşme gibi başka bir yapı ile birlikte tasarlanarak çift fonksiyon özelliği üzerine çok az durulduğu görülmüştür. Bu çalışmada, minare ve çeşme olmak üzere iki farklı fonksiyonun tek bir yapıda birleştiği, çeşmeli minareleri tanıtmayı ve bu tip su yapılarını içinde barındıran minare örneklerinin kısaca incelenmesi hedeflenmiştir.

Konya Sahip Ata Camii Çift minareli Taç kapısı: Konya Sahip Ata Camii, Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından 1258 yılında mimar Köllük bin Abdullah'a yaptırılmıştır. Kible duvarına dik yedi nefli, mihrap önü kubbeli, ahşap direkli bir yapı olan caminin kuzeydeki avlu duvarı ortasında çift minareli taç kapısı bulunmaktadır¹. Bu minarelerden doğudaki mevcut değildir.

¹ Yapının mimarisini ve çift minareli taçkapısının Anadolu Türk Mimarisi içindeki önemini detaylı bir şekilde inceleyen Ayşe Denknalbant, "Sahip Ata Camii taçkapısının günümüze ulaşamamış doğu yönündeki minaresiyle birlikte, Anadolu Selçuklu mimarisinde XIII. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren

Batısında ise on altı yivli gövdeye sahip sırlı tuğla süslemeli ve tek şerefeli bir minare bulunmaktadır. Minarelerin kaidesi konumundaki taç kapının her iki yanında, taç kapının küçük bir benzeri olan, birer sebil yer almaktadır². Bunlar kademeli profillerin çevrelediği iki yanı sütunçeli, kavsaraları mukarnaslı bir niş içinde yer almaktadırlar. Sivri kemerli pencere açıklığı şeklindeki bu sebillerin devşirme bir malzeme olan antik lahitlerden oluşan musluklu birer tekneleri vardır. Sebil pencereleri hizasında ise ortasında delik bulunan ve yuvarlak bir düğümle sonlanan, uçlarına takılacak madeni ya da ahşap emzikler ile teknelerdeki suyun emilerek içilmesini sağlayan emzik sebilleri³ bulunmaktadır (Fot. 1-2).

Bursa Timurtaş Camii Minaresi: Yıldırım Bayezid'in komutanı Kara Timurtaş Paşa veya oğlu Ali Bey tarafından 1389-90 tarihinde zaviye olarak inşa edildiği tahmin edilen yapının, 1573 yılında camiye çevrildiği bilinmektedir. Ters "T" planlı caminin kuzeyinde, yaklaşık 20 m. uzağında bir minaresi bulunmaktadır. Kısa silindirik gövdeli ve tek şerefeli bu minare sivri kemerlerle birbirine bağlı olan altı adet tuğla ayaklar üstünde yükselmektedir. Ortasından çekirdekli bir merdivenle minareye çıkılmaktadır (Baykal, 1982, 111; Ayverdi, 1966, 387; Uysal, 2007, 114-115; Çuhadar, 2011, 78-83). Kaidesini oluşturan altıgen baldaken formundaki ayakların ortasında ise çok yüzlü mermer bir şadırvan yer almaktadır. Etrafında oturma yerlerinin bulunduğu şadırvan abdest muslukları olarak kullanılmaktadır (Fot. 3-4).

Bursa Ulu Camii Kuzeybatı Minaresi: Yıldırım Bayezid tarafından 1399-1400 yılları arasında inşa edildiği kabul edilen Bursa Ulu Camii'nin mimarı belli değildir. Çok kubbeli ulu camiler planına sahip olan yapının kuzey batı ve kuzey doğuda olmak üzere iki minaresi bulunmaktadır (Baykal, 1950, 100-102; Çetintaş, 1952, 49-61; Ayverdi, 1966, 401-417; Aslanapa, 2004, 51-55; Yediyıldız, 2010, 27-39).

Bu minarelerden kuzeybatı köşesindeki, yapıya bitişik olarak, sekizgen kaideli, silindirik tuğla gövdeli ve birbirinden bağımsız iki merdivenle çıkılan, tek şerefeli bir minaredir. Yıldırım Bayezid devrine ait olduğu bilinen minarenin⁴ mermer kaidesinin batı cephesinde, içeri doğru farklı derinlikte üç kademeli bir niş içinde, bir çeşme yer almaktadır (Özer, 2010, 43; Uysal, 2007, 116). 1959-1961 yılı restorasyonunda mermer kaplamaları yenilenen (Yücel,

rastlanılan çifte minareli taçkapı tasarımının Anadolu'da bilinen en erken tarihli örneği ve öncüsü" olduğunu belirtmektedir. (Denkhalbant, 2010, 89).

² Yılmaz Önge sebiller hakkında detaylı bilgi vererek, tespit edilebilen en eski tarihli sebiller olduğunu ve bu sebillerden sıcak yaz günlerinde sade su yerine buzlu su veya şerbet verildiğini belirtmektedir. (Önge, 1997b, 18-19).

³ Emzikli sebiller, alt uçları teknelerdeki suya girecek uzunlukta birer boru sokulup boruların üst uçlarındaki madenden birer emzik ile emilerek içilebilen su yapılarıdır. Detaylı bilgi için bkz., (Uzluk, 1952, 11-12; Önge, 1982, 15-17, 20-21).

⁴ Yıldırım Bayezid tarafından yapıldığını anlatan minare kitabesi 1959-1961 yıllarındaki restorasyonda kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Baykal, 1950, 16; Uysal, 2007, 117)

1963, 122) kaidedeki çeşmenin ayna taşı düz beyaz mermerden, ikizkenar üçgen şeklinde ve ikizkenarları oymalı bir alınlığa sahiptir. Ayna taşında bir musluk deliği görülmekte olup teknesi bulunmamaktadır. Bu çeşmeye ilişkin Evliya Çelebi batı minaresinde taşta yontulmuş bir fıskiyeli şadırvan taşı (teknesi) bulunduğunu ve onun döneminde geçen zaman içinde fıskiye'nin atıl duruma geldiğini bildirmektedir⁵. Buradaki çeşmenin bulunduğu konum ve ölçülerinden dolayı süs çeşmesi olduğu düşünülmektedir (Fot. 5-6).

Edirne Eski Camii Kuzeybatı Minaresi: Halk arasında Ulu Cami adıyla da bilinen Eski Camii'nin (Câmi-i Atik) yapımı 805 (1402-1403) yılında Emîr Süleyman Çelebi tarafından başlatılmış, 816'da (1413) Sultan I. Mehmed (Çelebi) tarafından tamamlanmıştır. Bedesten, medrese, muvakkithane ve sebilden meydana gelen yapı, küçük bir külliye özelliği göstermekte ve çok birimli ulu camiler grubuna girmektedir (Ayverdi, 1972, 150; Tanman, 1998, 328-331; Badi, 2000: 44-46; Aslanapa, 2004, 51-55; Akçıl, 2012a, 97-98; Aslanapa, 2013, 17-20). Yapının kuzey doğu ve kuzeybatısında olmak üzere iki minaresi bulunmaktadır.

Yapının orijinal minaresi kuzeydoğuda olup son cemaat yerinin sağ köşesindedir. Tek şerefeli bu minareye caminin bu yönündeki çömlükçiler kapısı aralığındaki duvar içinden bir merdivenle çıkılmaktadır. Kuzeybatı cephesindeki iki şerefeli minare ise son cemaat yerinin solunda camiden bağımsız haldedir. Kare kaideden bademli pabuçlukla geçilen onaltıgen minare gövdesinde silmeli iki şerife bulunmaktadır. Şerefelerine iki farklı yol ile çıkılan⁶ minarenin kare kaidesinin köşelerinde silindirik biçiminde, mukarnas konsollu ve konik külâhlı çıkıntıları bulunmaktadır. Minare kaidesinin kuzey cephesi sivri kemerli, haznesiz bir çeşme halinde tasarlanmıştır (Karademir, 2008, 200-201; Akçıl Harmankaya, 2018, 1-19). Yüksekliği 2.75m genişliği ise 2.13m dir. Sivri kemeri köşelerden geniş düz bir silme ile kuşatılmaktadır. Köşelikleri boş bırakılmış, sivri kemerli niş içinde ortada yine sivri kemerli 0.11 x 0.19 m. ölçülerinde bir taşlık yer almaktadır. Bu taşlığın alt iki köşesinde iki adet lüle delikleri yer almaktadır. Son onarımlarda yenilenen teknenin etrafında oturma sekileri vardır. Çeşmenin caddeye bakan köşelerinde kaideli birer sütunçe cephe tasarımına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca üst çerçeve ile kemer ve kilit taşında kırmızı renkli taş kullanılarak çeşme daha da vurgulanmıştır. Kaidesinde ki

⁵ "Ve bu câmi'in yemîn [u] yesârında iki kalın tula minâre-i âlileri var kim eflâke ser çekmişdir. Mahkeme tarafındaki minârenin kadehinde üstâd-ı mi'mâr bir şâzîroan kadehi icâd edüp âb-ı zülâlin tâ Keşiş Dağı'ndan uçurup hakkâ ki kemâl-i ma'rîfet ızhar etmişdir. Ammâ şimdiki hâlde mürûr-ı eyyâm ile su yolları bozulup fıskıyye mu'attal olmuşdur, ammâ kaçan kim bârân-ı rahmet bu şehîr üzre nâzil oldukda bu minârenin şerîfesinde cem' olan matâr-ı rahmet bu mezkûr şâzîrvân kadehine cem' olup cemî'î hûş [u] tuyûr-ı vahşiler ol bârân-ı rahmetden nûş edüp def-i atşân ederler..." (Kurşun vd., 1998, 12)

⁶ Erken Osmanlı dönemi minareleri arasında ilk kez Bursa Ulu Camii kuzeybatı minaresinde tek şerfeye çıkış için iki ayrı yol uygulaması Edirne Eski Camii'nin iki şerefeli minaresinde iki farklı yol ile devam etmiş. Edirne Üç Şerefeli Camii'ndeki üç farklı yol uygulaması ile sonuca ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Uysal, 1999, 157)

çeşme ve cephe kompozisyonu ile oldukça farklı bir özellik gösteren bu minarenin Sultan II. Murat tarafından, camiye yapılan birtakım onarımlar sırasında, eklendiği bilinmektedir (Gökbilgin, 2007, 197; Onur, 1972, 24-25) . Bu nedenle söz konusu çeşmede aynı dönemde inşa edilmiş olmalıdır (Fot. 7-8).

Edirne Üç Şerefeli Camii Burmalı Minaresi: Edirne Üç Şerefeli Camii II. Murad tarafından 1437-1447 yılları arasında mimar Muslihiddin'e inşa ettirilmiştir (Ayverdi, 1972, 422-462; Tanman, 1998, 339-352; Aslanapa, 2004, 73-80; Aslanapa, 2013, 21-33; Badi, 2000, 46-47; Akçıl, 2012b, 277-280). Yapıya adını veren üç şerefeli minaresi ile birlikte, güney doğuda baklavalı, kuzey doğuda silmeli ve kuzey batıda burmalı minare olmak üzere toplam dört minaresi bulunmaktadır.

Cami avlusunun kuzey batı köşesinde yer alan Burmalı minarenin 1176 (1762) depreminde zarar gören caminin III. Mustafa tarafından tamiri sırasında eklendiği tahmin edilmektedir. Her cephesinde, köşeleri mukarnas başlık ve kaidelere sahip mermer sütunçelerin bulunduğu, sekizgen kaide üzerinde gövdeye geçiş ters-düz sıralanan üçgenlerden oluşan bir pabuçluk ile sağlanmaktadır. Kaidenin dışa taşkın olan beş kenarında sivri kemerli nişler içinde renkli taş panolar ve üzerinde yine renkli taş süslemeler yer alır. Minareye adını veren, iki renkli taştan burmalı bir gövde⁷ üzerinde tek şerife bulunmaktadır. Günümüzde bu minarenin kaidesinde yol seviyesinde bir kitabe görülmektedir. Söz konusu kitabenin Şakir Ağa çeşmesine ait olduğu bilinmektedir (Türkdoğan, 1970, 25; Onur, 1972a, 58-59; Onur, 1972b, 45; Dijkema, 1977, 162-163; Köylüoğlu, 2001, 95-96). Ortadan düz bir çizgiyle iki bölüme ayrılan dikdörtgen çerçeveli kitabede her iki bölümün ilk iki satır yazıları çıkıntıları olan ince bir çerçeve içine daha alınmıştır. Her bölümde altı satır olmak üzere toplam on iki sülüs hatlı yazı bulunmakta olup;

“Var idi Sultan Murad’ın

Bir ayağı, akdemi

Kimseler olmamıştı

Hiç bu sırrın mahremi

Oldu ihyasına bâis

Kim anın Şakir Ağa

Hayr ile an pîrdir

Harraş zat-ı ekremi

Rahşi tarihin dedim

Mah-ı Muharremde tamam

Kâse(-i) bir(a)đ(e)ir İmameyn

Aşkına iç zemzemi” Sene (1278) 1861 (9 Temmuz-7 Ağustos) şeklinde

okunmaktadır.

⁷ Üç Şerefeli Cami’deki burmalı gövde düzeni, sonraki dönem minarelerine ilham kaynağı olmuştur. (Uysal, 1999, 155)

Kitabeden, mevcut bir çeşmenin 1278 (1861) yılında Şakir Ağa tarafından elden geçirilerek yeniden kullanıma açıldığı anlaşılmaktadır (Akçıl Harmankaya, 2017, 653-660) (Fot. 9).

Bursa Veled-i Yaniç Camii Minaresi: 1440 yılında Yaniçoğlu Mahmud Çelebi tarafından yaptırılan caminin 10 m. kadar kuzeyinde, altında çeşme bulunan bağımsız bir minaresi yer almaktadır (Baykal, 1982, 61-62; Ayverdi, 1966, 347-348; Arık vd., 2004, 108; Çuhadar, 2011, 16-117; Özer, 2010, 8-9). Kesme taş ve tuğla malzemeden çift sıra sivri kemerli niş içindeki çeşme tek musluktur. Ayna taşı üzerinde 1331 (1914) tarihli eğrisel bir mermer kitabe bulunmaktadır⁸. Köşelerinde dinlenme sekileri bulunan çeşmenin teknesi küfeki taşındandır. Çeşmenin üzerinde tuğladan, birbirine kemerlerle bağlanan dört ayaklı bu minareye ise çeşmenin yanındaki kapıdan ulaşılan beş basamakla çıkılmaktadır. Çatısı iki sıra kirpi saçaklı ve üstü kiremit kaplıdır (Fot. 10).

Yukarda incelediğimiz örnekte ve Bursa Timurtaş Paşa Camii minaresinde de olduğu gibi, bir çeşme veya şadırvan üzerine oturtulmuş minareler, bulunduğu konum ve biçim özellikleriyle farklı bir grubu meydana getirmektedirler⁹. Bu nedenle çalışmamızda detaylı yer verilmemiştir. Üstünde minber köşküne benzeyen, şerefesi olan köşk tipi minarelere Kayseri Kurşunlu Camii Kadı Çeşmesi ve Minaresi (18. yy.), Hacı Kasım Camii Çeşmesi ve Lala Camii Seyid Gazi Çeşmesinde de (1322/1904-1905) rastlanmaktadır (Yörükoğlu, 1987, 69-76; Özkeçeci, 1993). Günümüze ulaşmamış olsa da, Hoca Attar Halil Mescidi ve Öküzce (Daye Hatun) Mescidi de, İstanbul'da ki bu tip yapılara birer örnek olarak sayılabilir (Eyice, 1953 254, 258, 260, r.2,265, r.19; Eyice, 1963, 61-62, 106 r.78, 80, 108, r.85.).

Bursa İsa Bey Fenari Camii Minaresi: "Güdük Minare Camii" olarak da bilinen yapı 1446 yılında Bayezid Paşa'nın oğlu İsa Bey tarafından inşa edilmiştir. Cami kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Yapının kuzey doğusunda, yapıdan ayrı, tek şerefeli tuğla bir minare bulunmaktadır (Fot. 9). Silindirik gövdeli minarenin kaidesinin ön cephesinde bir çeşme yer almaktadır. Minareye çıkan merdivenlerin altında bulunan çeşmenin tek sıra tuğla ve kesme taştan sade bir kemeri vardır. Etrafı tuğla malzeme ile çevrelenmiştir. Ayna taşının yarısı mermer yarısı ise taştır. Musluğunun sonradan takıldığı anlaşılan çeşmenin teknesi ise mermerdir (Baykal, 1982, 69; Arık vd., 2004, 30; Özer, 2010, 76-77) (Fot. 11).

⁸ Kitabede Merhum Hacı Erkân Paşa'nın mahdumu Hakkı Bey'in hayratı, 1331 (1913) senesi yazılıdır.

⁹ Kaynaklarda "cumba minareler, köşk tipi minareler minber minareler" gibi farklı isimlerle anılan bu tip minareler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., (Ayverdi, 1985, 71; Eyice, 1993, 279; Özkeçeci, 1993; Gündüz, 2005, 98)

İstanbul Muhaşşi Sinan Camii Minaresi: Kaynaklarda İstanbul kadısı Muhaşşi Sinaneddin Yusuf Efendi tarafından 1547-48 yılında inşa edilen mescidin tek şerefeli tuğla bir minaresi bulunmaktadır. 19. yüzyılda yenilendiği anlaşılan yapının soğan şeklinde yuvarlak bir pabuçla silindirik bir gövdeye sahip bir minaresi bulunmaktadır. Tek şerefeli minarenin dikdörtgen kaidesi önünde ise bir çeşme yer almaktadır. Kesme taşın klasik tarzda inşa edilen yapının basit bir ayna taşı vardır. Teknesinin zaman içinde tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Kitabesi olmayan çeşmenin Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa tarafından 1870 yılında, yanındaki Sıbyan Mektebi ile birlikte, yaptırıldığı ileri sürülmektedir (Öz, 1987, 59; Egemen, 1993, 555; Ayvansarayı, 2001, 570). Ancak malzeme ve cephe özellikleri ile bir 17. yüzyıl çeşme özelliği gösteren yapının minarenin ön cephesi ile birleşecek şekilde sonradan ilave edildiği anlaşılmaktadır (Fot. 12).

İstanköy (Kos) Yenikapı Camii minaresi: “Eski Cami veya Tabutlu Cami” olarak da anılan yapı 1933 yılındaki İstanköy depreminde yıkılmıştır. Günümüzde cami alanında sadece tek şerefeli bir minare yer almaktadır. Kesme küfeki taş minarenin şerife, petek ve külah bölümü sonradan eklenmiş olup sadece kaidesi özgündür. Kaidenin ön yüzünde ise 2,50 m. yükseklikte ve 1,06 m genişlikte bir çeşme yer almaktadır. Yuvarlak silme şeklindeki bir kemer içindeki çeşmenin her iki yanında taş sütunçeler bulunmaktadır. Mermer ayna taşında tek musluk deliği görülen çeşmenin taş teknesinin kenarları silmelidir. Üzerinde hilal şeklindeki bir süslemeye sahip taş bir tepelik bulunan çeşmenin mermer bir kitabesi bulunmaktadır (Çelikkol, 1990, 18).

*“Minemâ-i küllü şey’in hayyun efelâ yu’minûn
Sahibülhayrat Murabıt el-Hac Mustafa Ağa
ve Zevcesi Fatma Kadın ruhuna lillâhil fâtiha
995-1586”* şeklinde okunmaktadır.

Kitabeden, caminin Hacı Mustafa Ağa ve hanımı Fatma Kadın tarafından 1586 yılında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Çelikkol, 1990, 18; Konuk, 2008, 78-79). Cephe kompozisyonundan yenilendiği anlaşılan çeşmenin 1586 yılında cami ile birlikte inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir (Fot. 13-14).

Midilli (Lesvos) Yeni Camii minaresi: 1825 yılında inşa edildiği bilinen yapının avlusundaki medreseden dolayı caminin de Hacı Muhammed Ağa tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Konuk, 2008, 76-77). Harimin kuzeybatı köşesinde camiye bitişik konumda bir minaresi bulunmaktadır. Şerefeye kadar olan kısmı ayakta olan kesme taş minarenin köşeleri pahlı uzun dikdörtgen bir kaidesi, beş yüzlü pabuç ve gövde kısmı görülmektedir. Kaidenin altında, yola bakan cephesinde, yuvarlak kemerli kesme taş bir niş bulunmaktadır. Bu nişin üzerinde üç sıra tuğladan bir silme yer almaktadır. İçi doldurulmuş olan bu nişin bir çeşmeye ait olduğu tahmin edilmektedir. Daha önce yapılmış olan çalışmalarda bahsedilmeyen çeşmenin varlığı söz konusu nişin açılması sonrasında netlik kazanacaktır (Fot. 15).

Konya Aziziye Camii minaresi: Konya'da son büyük Osmanlı yapısı olan Aziziye Camii, Sultan Abdülaziz tarafından 1872-1876 yılları arasında inşa edilmiştir (Eyice, 1991, 347; Küçükdağ, 2003, 262-264; Konyalı, 2007, 234-235). Son cemaat yerinin iki tarafında kesme taştan, dilimli gövdeli ve tek şerefeli birer minare yer almaktadır. Şerefeleri geç dönem özelliği olarak farklı biçimde tasarlanmıştır. Altı sütunun kemerlerle birbirine bağlanmasıyla oluşturulan baldaken tarzındaki düzenleme, minarenin petek kısmını kuşatır. Şerefe altı ve korkuluklarda kabartma gülbezek motifi işlenmiştir. Bu minarelerin kaidelerinin ön cephelerine bitişik olarak mermerden birer adet çeşme yapılmıştır. S. Eyice tarafından şadırvan olarak tanımlanan bu su yapıları (Eyice, 1991, 347), çift ve tek olarak atlamalı şekilde arkaik başlıklı sütunçelerle hareketlendirilen çeşme cepheleri beş bölüme ayrılmıştır. Her bölümde kırık kaş kemerli nişler içinde sade ayna taşları ve ortasında etrafı bitkisel süslemeli birer musluk bulunmaktadır. Abdest muslukları¹⁰ olarak kullanılan çeşmelerin üzerleri kıvrımlı silmelerle sona ermektedir (Fot. 16).

Değerlendirme ve Sonuç

Tespit edilebilen örnekler incelendiğinde çeşmeli minarelerin genellikle Konya, Bursa, Edirne ve İstanbul şehirleri gibi Selçuklu ve Osmanlı başkentlerinde görüldüğü dikkati çekmektedir. Çoğunlukla Erken Osmanlı dönemi yapılarında karşılaştığımız bu uygulamalar, revaklı avlusu bulunmayan camilerin minarelerinde ve özellikle minare kaidelerinin ön yüzlerinde yer almaktadır. Bu örnekler, İslâmiyet'in ezan işlevini yerine getiren minare ve namaz için temizlik işlevini yerine getiren çeşmenin tek bir yapıda çözümlendiğini göstermektedir. Selçuklu ve Osmanlı mimarisindeki köşk mescit ve sebil mektep (sebilküttap) yapılarında olduğu gibi çeşmeli minareler de çift fonksiyonlu yapılar olup özel bir yere sahiptirler. Minare ve su yapısı temelinde şekillenen ve genel bir çerçevede yorumlayabildiğimiz çift fonksiyonlu bu örnekler, çeşmeli minareler adı altında terminolojik ve tipolojik ayrı bir yapı grubunun daha olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Kaynaklar

- AKÇIL, N. Ç., 2012a, *Ulu Camii-Edirne Eski Camii*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 42, s.97-98.
- AKÇIL, N. Ç., 2012b, *Üç Şerefeli Camii ve Külliyesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 42, s.277-280.
- AKÇIL, Harmankaya, N. Ç., 2017, *Edirne Üç Şerefeli Camii Burmalı Minare Kaidesindeki Kitabenin Düşündürdükleri*, XX. Uluslararası Ortaçağ ve

¹⁰ İlk olarak 1557 tarihli Süleymaniye Camii'nde inşa edilen abdest muslukları, Türk su mimarisinde değişik fonksiyonlu bir çeşme tipini meydana getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Önge, 1997b, 15).

Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 02-05 Kasım 2016, Bildiriler, s.653-660.

AKÇIL, HARMANKAYA, N. Ç., 2018, *Thoughts On Application of Minaret With Fountain of Old Mosque in Edirne*, Turkish Studies, Volume 13/10 Spring 2018, s.1-19.

ARIK, S. vd., 2004, *Bursa Camileri Albümü*, Bursa Müftülüğü, İstanbul.

AYVANSARAYI, H. E., 2001, *Hadikat-ü'l Cevami İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, haz. Ahmed Nezh Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul.

ASLANAPA, O., 2013, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, Edirne Valiliği, Edirne.

ASLANAPA, O., 2004, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkilap Kitabevi, İstanbul.

AYVERDİ, E. H., 1966, *İstanbul Mimari Çağının Menşesi: Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, Cilt: I, Fetih Cemiyeti, İstanbul.

AYVERDİ, E. H., 1972, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, Cilt: II, Fetih Cemiyeti, İstanbul.

AYVERDİ, E. H., 1985, *Osmanlılarda Minare*, Makaleler, Fetih Cemiyeti, İstanbul, s.60-75.

BADI, A., 2000, *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, Cit: I, çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği, İstanbul.

BAYKAL, K., 1950, *Bursa'da Ulu Camii*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

BAYKAL, K., 1982, *Bursa ve Anıtları*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, Bursa.

CANAN, İ., 2000, *Osmanlı'da Su Kültürü ve Kaynakları*, Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum Bildiriler (5-8 Mayıs 2000), İstanbul, s.231-244.

ÇELİKKOL, Z., 1990, *İstanköy'deki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ÇETİNTAŞ, S., 1952, *Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri: Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

ÇUHADAR, Ö., 2011, *Bursa Camilerinde Revak Erken Dönem Üzerine Bir Deneme*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.

DİEZ, E., 1979, *Minare*, Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:8, s.323-329.

DİJKEMA, F.Th., 1977, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden.

- DENKNALBANT, A., 2010, *Osmanlı Öncesi Türk Mimarisinde Çifte Minareli Cephelerin Gelişimi (Anadolu, İran, Azerbaycan, Hindistan)*, Doktora Tezi,
- EGEMEN, A. 1993, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- ESİN, E., 1976, *Minare*, Türk Ansiklopedisi, Cilt: 24, s.205-214.
- ESİN, E., 1978/79, *Türk Minaresinin Orta Asya'daki Öncüleri Hakkında*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı, s.104-147.
- EYİCE, S., 1953, *İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri*, Türkiyat Mecmuası, Sayı: 10, s.247-268.
- EYİCE, S., 1963, *İstanbul Minareleri*, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul, s.131-132.
- EYİCE, S., 1979, *Anadolu Türk Minareleri*, Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 8, s.329-335.
- EYİCE, S., 1991, *Aziziye Camii*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 4, s.347-348
- EYİCE, S., 1993, *Çeşme*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 8, s.277-287.
- GÖKBİLGİN, M.T., 2007, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar Mülkler-Mukataalar, İşaret Yayınları, İstanbul.*
- GÜNDÜZ, F., 2005, *"Minare"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 30, s.98-101.
- KARADEMİR, M., 2008, *Edirne Çeşmeleri*, Edirne Valiliği, Edirne.
- KONUK, N., 2008, *Midilli, Rodos Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- KONYALI, İ. H., 2007, *Konya Tarihi*, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.
- KÖYLÜOĞLU, N. M., 2001, *Edirne'de Osmanlı'dan Günümüze Su Yapıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne.
- KURŞUN, Z.-S. A. Kahraman-Y. Dağlı, 1998, *Evluya Çelebi Seyahatnamesi*, II. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., 2003, *Konya'da Osmanlı Mimarisi*, Osmanlı Döneminde Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, s.262-264.
- ONUR, O., 1972, *Edirne Minareleri: Türk Mimari Vesikalarından*, Edirne.
- ONUR, O., 1972, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, Yenilik Basımevi, İstanbul.

- ÖNGE, Y., 1982, *Türk Sebil Mimarisinin Bilinmeyen Örnekleri Emzikli Sebiller*, Lale Dergisi, Sayı: 1, s.15-17, 20-21.
- ÖNGE, Y., 1997a, *Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadıroanları*, Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989 Ankara), s.199-214.
- ÖNGE, Y., 1997b, *XI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Anadolu Su Mimarisinde Çeşme, Sebil ve Şadıroanlar*, Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, s.11-19.
- ÖZ, T., 1987, *İstanbul Camileri*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖZER, A. S., 2010, *Geçmişten Günümüze Bursa Çeşmeleri*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.
- ÖZKEÇECİ, İ., 1993, *Kayseri Cami Mimarisinde Minber-Minareler*, Türkiye Diyanet Vakfı Konya Şubesi, Kayseri.
- TANMAN, B., 1998, *Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Camii Hakkında*, Edirne: Serhattaki Payitaht, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.325-352.
- TÜRKDOĞAN E., 1970, *Edirne Çeşmeleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- UYVAL, A.O., 1990, *Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 33, Sayı: 1-2, s.505-533.
- UYVAL, A.O., 1999, *"Erken Osmanlı Mimarisinde Minareler"*, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 10, s.149-160.
- UYVAL, A.O., 2007, *"Bursa'da Erken Osmanlı Dönemi Minareleri"*, Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07-08 Nisan 2007-Bursa), s.107-149.
- UZLUK, Ş., 1952, *Konya'da Sahib Ata'nın Çeşmeleri*, Milli Mecmua, Cilt:13, Sayı: 149-4, s.11-12.
- ÜLGEN, A., 1995, *Türk Mimarisinde Minarenin Gelişimi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, s.495-508.
- ÜLGEN, A., 1996, *Klasik Devir Minareleri*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- ÜLGEN, A., 1999, *Osmanlı Minareleri (Konum, Form ve Dekorasyon)*, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt:10, s.318-329.
- YEDİYILDIZ, M. A., 2010, *Ulu Cami'nin Tarihçesi*, Bursa'nın Kalbi Ulu Camii, Bursa, s.27-39.
- YÖRÜKOĞLU, Ö., 1987, *Kayseri Çeşmeleri: Kitabelerinin Tercümesi-Tanıtımı-Resimleri-Projesi*, Beğendik Yayınları, Kayseri.

YÜCEL, E., 1963, *Bursa Ulu Camii Restorasyonu*, Arkitekt, Cilt: XXXII, Sayı: 312, s.122.

*Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.



Fot. 1. Konya Sahip Ata Camii çifte minare ve sebilleri (2014).



Fot. 2. Konya Sahip Ata Camii çifte minare kaidesi sebilleri (2014).



Fot. 3. Bursa Timurtaş Paşa Camii'nin minare ve şadırvanı (Melda Ermiş, 2015).



Fot. 4: Bursa Timurtaş Paşa Camii'nin minare şadırvanı (Melda Ermiş, 2015).



Fot. 5: Bursa Ulu Camii'nin kuzeybatı minare ve çeşmesi (Melda Ermiş, 2015).



Fot. 6: Bursa Ulu Camii'nin kuzeybatı minare kaidesindeki çeşme (Melda Ermiş, 2015).



Fot. 7. Edirne Eski Camii kuzeybatı minaresi ve çeşmesi (2017).



Fot. 8. Edirne Eski Camii kuzeybatı minare kaidesindeki çeşme (2017).



Fot. 9. Edirne Üç Şerefeli Camii burmalı minaresi ve kaidesindeki çeşme kitabesi (2017).



Fot. 10. Bursa Veled-i Yaniç Camii minaresi ve çeşmesi (Melda Ermiş, 2015).



Fot. 11. Bursa İsa Bey Fenari Camii minaresi ve çeşmesi (Nuri Secgin, 2015).



Fot. 12. İstanbul Muhaşsi Sinan Camii minaresi ve çeşmesi (2015).



Fot. 13. İstanköy (Kos) Yenikapı Camii minaresi ve çeşmesi (2015).



Fot. 14. İstanköy (Kos) Yenikapı Camii minare kaidesindeki çeşme (2015).



Fot. 15. Midilli (Lesvos) Yeni Camii minaresi ve kaidesindeki çeşme nişi (2014)



Fot. 16. Konya Aziziye Camii minaresi ve abdest çeşmeleri (Nuri Secgin, 2015).